

УДК 347.1

ШИШКА О. Р.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-1396-0508>

КОНЦЕПТ ТЕРМІНА «ЗАКОН» У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

В статті аналізується практика Європейського суду з прав людини на предмет розуміння обсягу поняття терміну «закон». Автором робиться висновок, що концепт терміну «закон» у практиці Європейського суду з прав людини розкривається через широке його розуміння, яке близьке за своїм змістом до терміну «право».

Ключові слова: закон, право, Європейський суд з прав людини.

Одним з вироблених та усталених праворозумінь у практиці ЄСПЛ наразі є термін «закон», що розкривається через кількісні та якісні виміри. Перший відповідає на запитання: що належить до обсягу поняття «закон»? Інший відповідає на питання щодо вимог якості такого закону.

Концепція «закон» (в англomовному варіанті – law), як зазначає ЄСПЛ, включає як статутне право (в англomовному варіанті – statutory law також розуміється як право, виражене в законодавчих актах), так і прецедентне право («суддівське право»). У зв'язку з цим суд завжди розуміє термін «закон» у його «сутнісному», а не у «формальному» сенсі. А тому такий термін охоплює як «писане право», що включає, крім закону, також і законодавчі акти нижчого рівня, у тому числі нормативні заходи, які приймаються професійними регулювальними органами в межах делегованих їм незалежних нормотворчих повноважень парламентом, так і неписане право. Таким чином, зазначає ЄСПЛ, «закон» – це положення, що діють у тому вигляді, як їх розтлумачили компетентні суди [8, п. 83] у світлі нових практичних змін [6, п. 28]. При цьому слід звернути увагу, що прецедентне право, безсумнівно, є дуже важливим джерелом права, але, як зазначається таким судом, є вторинним, тоді як «закон» (у розумінні статутного права) є первинним джерелом права [6, п. 27].

Щодо «якості закону», то наразі це поняття є автономним та вироблено ЄСПЛ у процесі тлумачення положень конвенції. Вимоги до якості закону добре проілюстровані у різних справах, а суддівський стандарт у цілому зводиться до наступного. Зокрема, закон має

відповідати якісним вимогам, насамперед, вимогам «доступності» та «передбачуваності». Тобто, якість закону вимагає, щоб він був доступний для зацікавленої особи, й вона мала можливість передбачити наслідки його застосування до неї, і щоб закон не суперечив принципу верховенства права та був сумісним з таким принципом. Закон має містити також досить зрозумілі й чіткі формулювання, давати змогу орієнтуватися в тому, які правові норми застосовуються до певного випадку [3, п. 56; 9, п. 49; 10, п. 59]. Рівень точності, що потребується від внутрішнього законодавства, яке в жодному разі не може передбачити усіх можливих варіантів, значною мірою залежить від змісту розглянутого нормативного документа, сфери, яку він покликаний охопити, а також від кількості та статусу тих, на кого він розрахований [5, п. 77]. При цьому жодна норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з точністю, достатньою для того, щоб дати змогу громадянину визначати свою поведінку: він має бути спроможним – якщо це потрібно, після відповідної консультації – передбачити, наскільки це розумно за конкретних обставин, наслідки, до яких може призвести певна дія [4, п. 39]. Також закон має з достатньою чіткістю визначати межі дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення з урахуванням законної мети відповідного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання [8, п. 82]. Це означає, що в національному праві мають існувати засоби правового захисту від свавільного втручання з боку державних органів у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, тобто передбачаючи адекватні та ефективні механізми та гарантії проти зловживань [3, п. 56].

З наведеного можна зробити висновок, що концепт «закон» ЄСПЛ розглядається у ширшому розумінні, ніж буквальне значення цього слова. На це, до речі, звертають увагу й інші дослідники з цього питання, вказуючи, що слово law також є синонімом не лише для нормативного акту, що приймається вищим органом законодавчої влади, а й для нормативних актів, що приймаються іншими органами влади, а також для таких джерел права, як релігійний канон, судовий прецедент тощо, тобто є загальним синонімом для будь-якого джерела норм права [11]. Тому категорію «закон» дедалі частіше розуміють не як закон у строгому, спеціальному сенсі (як акт верховної влади і джерело вищої юридичної сили), а як офіційне джерело юридичних норм [1, с. 3], як будь-яке джерело права, що призване регулювати певну групу суспільних відносин.

Широке розуміння терміну «закон» закріплено і в законодавстві України. На це звертає увагу Конституційний Суд України у своєму рішенні від 11 липня 1997 року № 3-зп. Зокрема, він вказує, що в Конституції України термін «закон» вживається як у широкому, так і вузькому значеннях. У широкому значенні термін «закон» вживається, наприклад, у статтях 13, 24, 35, 58, 68 Конституції України. У вузькому значенні, охоплюючи лише закони України, зокрема, він часто вживається у словосполученні «Конституція України і (та) закони України» (статті 10, 15, 36, 79, 126, 150 та ін.). При цьому, як зазначається таким судом у рішенні від 7 липня 1998 року у справі № 11-рп/98, закон (у вузькому розумінні цього слова) – юридично цілісний і структурно завершений нормативно-правовий акт, який приймається Верховною Радою України відповідно до її конституційних повноважень.

Таким чином, можна зробити висновок, що концепт терміну «закон» у практиці ЄСПЛ розкривається через широке його розуміння, яке близьке за своїм змістом до терміну «право». Це пов'язано з тим, що слово law може перекладатися українською, як і російською, не лише як «закон», але і як «право», «законодавство». В англійській мові слово law означає систему встановлених соціальних загальнообов'язкових норм (правил) [2]; систему правил, які створюються та застосовуються через соціальні чи державні установи для регулювання поведінки [7].

Наведене демонструє, що зміст певних категорій не завжди відповідає традиційним чи усталеним у певний момент часу підходам до їх праворозуміння. Право, у тому числі й прецедентна практика, може оперувати різними підходами до змісту певних категорій – від вузького до широкого та більш широкого розуміння. Головне, щоб право не створювало стан правової невизначеності та було сумісним з принципом верховенства права; було логічним та зрозумілим від загальної норми до спеціальної; являло собою єдину та цілісну систему з її унікальною структурою.

Список бібліографічних посилань

1. Оніщенко Н. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін. *Віче*. 2012. № 12. С. 3–10.
2. Серьогін В. Верховенство права: сучасні уявлення про сутність та зміст конституційного принципу // *Legalitas* : сайт. 27.10.2015. URL: <http://legalitas.com.ua/ua/ukr-v-serogin-verhovenstvo-prava-suchasni-uyavlennya-pro-sutnist-ta-zmist-konstitucijnogo-principu/> (дата звернення: 13.024.2020).
3. Amann v. Switzerland, no. 27798/95, ECHR, 14 June 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497> (дата звернення: 13.024.2020).
4. Gawęda v. Poland, no. 26229/95, ECHR, 14 March 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60325> (дата звернення: 13.024.2020).
5. Gillan and Quinton v. the United Kingdom, no. 4158/05, ECHR, 12 January 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-96585> (дата звернення: 13.024.2020).
6. Huvig v. France, no. 11105/84, ECHR, 24 April 1990. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57627> (дата звернення: 13.024.2020).
7. Law // Wikipedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Law> (дата звернення: 13.024.2020).
8. Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands, no. 38224/03, ECHR, 14 September 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100448> (дата звернення: 13.024.2020).
9. Sunday Times v. United Kingdom, no. 6538/74, ECHR, 26 April 1979. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584> (дата звернення: 13.024.2020).
10. Szabó and Vissy v. Hungary, no. 37138/14, ECHR, 12 January 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020> (дата звернення: 13.024.2020).
11. Webster's New World College Dictionary: Fourth edition / editor in chief M. Agnes. Wiley Publishing, Inc., 2002. 38 p.

Отримано 14.04.2020

